

Haydon, a festő, és az önsorsrontás anatómiája

LÁBASS ENDRE

„Egy élet, melynek nem lehet jogos igénye külön életrajzra”

1957-ben született, festő,
író. Legutóbbi írását 2004.
1. számunkban közzöltük.

¹*Life of Benjamin Robert Haydon, Historical Painter. From his Autobiography and Journals.* Edited and compiled by Tom Taylor, of the Inner Temple, Esq., late Fellow of Trinity College, Cambridge, and late Professor of the English Language and Literature in University College, London. In 3 Vols. London, 1853. (*Quarterly Review* 93. kötet — CLXXXV, CLXXXVI. számok, 1853. június-szeptember), részlet, ford.: L. E.

Benjamin Robert Haydonre, a 19. századi festőre hazájában, Angliában még emlékeznek, a világ más tájain tán meg sem ismerték, legfeljebb Keats hívei tudnak róla — Keats halotti maszkjának fényképe alatt olvassák nevét: jó esetben oda van írva a kisimult vonású arc alá: a maszkot készítette Haydon.

Haydon Keats barátja volt. Elképzelem, amint a finom, hűvös gipszet elsimítja barátja fején, végigsimít minden egyes apró vonáson, hullámon, leltárba veszi a homlok kiemelkedéseit és a szemek völgyeit. Nyilván először. Olyan volt ez, mint a fényképezés után az előhívó táblán végigsimítani a fehér lapon, míg végre lassan előhívódik az elmúlt pillanat, és a papírlap visszaemlékezik a régi fényre.

Egy nap a *Quarterly Review*-ban egy Haydon életéről írott könyv — néhol elképesztően lelketlen — anonim ismertetésére leltem.¹

„Benjamin Robert Haydon Történeti Festő Élete. Önéletrajzából és Naplójából.

E munka utolsó lapja lehetne az első. Azt olvassuk ott, hogy Benjamin Robert Haydon 1846. június 22-én halt »önmaga által előidézett halált«, és hogy —

»a coroner [halottkém] úgy találta, hogy az öngyilkos beteg elmeállapotban volt cselekedete idején.«

Úgy gondoljuk, egész életének kulcsa ez — *le mot de l'enigme* —, magyarázata egy sor csalódásnak, tévelygésnek, különösségnek és állhatatlanságnak, melyeket, úgy véljük, eddig sosem jellemeztek le hűségesen — az eltékozolt és rosszul használt féktelen tehetségeknek — az erőtlen ember szertelen törekvéseinek — a jámborság és becsületesség lelkesült hitvallásának, melyet oly szegyenkezés nélküli, erélytelen gyakorlat cáfolt, hogy nehéz lenne kevésbé szigorúan jellemezni, mint tisztességtelenségként és szélhámoságként. Semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy ez az elme »beteg« — vagy, a közönségesebb, de kifejezőbb me-

²E Vergilius Aeneiséből jelzetlenül idézett sorok eredetiben így festenek: „Vestibulum ante ipsum primis in faucibus Orci / Luctus et ultrices posuere cubila Curae; / Pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus, / Et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas.” (VI. 273.). „Ott van előttük először az Orcusnak küszöbénél / Gyász és Bosszúvágy, mellette egy ágyban a sápadt / Vénség, és szomorún együtt lakik itt a Betegség, / Félelem, és még bünteli Éhség.” (Vergilius: *Aeneis*. Ford.: Kartal Zsuzsa. Kozmosz könyvek, Budapest, 1987.)

taforával, *cracked* — azaz bolond — volt a kezdettől fogva. Ennek legfőbb jele a korai, téves ábránd volt, hogy nagy festőnek rendeltetett; bár éppen ellenkezőleg, alig akadt olyan hivatás, melyben ügyessége, lelkesedése s állhatatossága nem arathatott volna nagyobb sikert. Elhivatottságának e félreértése, és stílusának önfejű különbségei, melyekkel természetes erőinek hiányosságát próbálta kiegyenlíteni, kudarcot hoztak, kiábrándultságot és kétségbeesést. Ekkor jött el halálos hiúság, lealázó szűkölködés, reménytelen öregkor — *tristisque senectus*, / *Et metus et malesuada fames et turpis egestas*.²

Egy ilyen életnek nyilvánvalóan nem lehet jogos igénye külön életrajzra, s az ember első benyomása az, *minél kevesebbet monddunk róla, annál jobb*. Neki magának is olyan előérzete lehetett, hogy senki sem akad majd, ki megírja életét, de jellemző hiúsága megvédte az ily hanyagolás ellen, megírta saját maga. Hátrahagyott egy önéletrajzot, mely elbeszéli életét 1820-ig — ez foglalja el e jelen kiadvány első kötetét. Végakaratóban kifejezte, »egyetlen kiadó se kurtítsa meg azt«. A kiadó nem említi, pontosan ekként cselekedett-e; azt mondja, »*sűrítette*« az anyagot; de több mint elég maradt; a festő »életének maradékáról — mondja a végrendelet — naplói majd megfelelően beszámolnak«. E napló huszonhat nagy fólió kötet, melyekből a kiadó alkalmilag bőven »kivág«, majd saját megjegyzéseivel tölti fel a szakadékokat. (...)

Azon csodálkozunk csupán, hogy bárki, aki a legkisebb személyes megbecsülést érzi Haydon iránt, belenyugodhat egy olyan munka megjelenésébe, mely művészként nem hoz számára megbecsülést, ellenben kifejezetten lejárhatja mint embert. Érvelni lehetne azzal, hogy Haydon saját maga rendelte el a publikációt végakaratóban. Nem kétség, így tett, de hát mi más volt ez, mint elmebeli gyengeségének még egy jele? A végakaratót épp csak pár perccel betegségének legutolsó tette előtt írta. Megengedve, mindemellett, hogy egész életében ezt tervezte, a következő kérdés adódik: helyesen teszik-e, ha pisztolyt adnak neki vagy mérget biztosítanak számára, hogy végrehajthassa öngyilkosságát, melyet elkövetett, csupán, mert elég örült volt erre vágyani, s helyeselhetőbb-e segíteni neki, hogy posztumusz öngyilkosságot követhessen el emlékezetén? (...)

Először is, mind morálisan, mind orvosilag kuriózum magától a páciensről kapunk Dryden kifejezésével a »bölcsesség és örület« egyazon elmében való együttélésének ily figyelemre méltó példáját, okosságot és tévedést, sok tárgyban ép ítéletet, egyben viszont folyamatos, javíthatatlan torzulást. E morbid egyveleg példáiról olvasunk, s köröttünk naponta látjuk is, de el nem képzelhetjük, hol lelhetnénk ily anatómiai szemléltetésére, mint amilyet Haydon saját személyében öntudatlanul maga nyújt ne-

künk. És olyannyira, hogy végül is nem csupán fájdalomossá növekedik mindez, de fárasztóvá és visszataszítóvá. Mr. Taylor oly rövidre fogta a naplókából vett kivonatait, mint mondja, amennyire csak tudta, mert — »a két utolsó kötet alig több mint a rettentő szenvedésekkel váltakozó kétségbeesett, dühös lázadások feljegyzése, mely mind arra a szomorú katasztrófára mutat, mely e viharos életút végéhez vezetett.«

(...)

Másodszor — a saját magával és művészeti stílusával kapcsolatos téveszméitől eltérően — az éles ész és a művészeti tárgyakkal kapcsolatos helyes ítélet nem jelentéktelen fokát figyelhetjük meg itt, főként kortársainak munkáiról és jelleméről tett kritikái és életrajzi észrevételei között, s bár nem kétség, gyakran egyfajta személyes bú és féltékenység árnyaival, egészében mégis szabadabban az ily hibáktól, mint vérmérsékletét vagy a szakmai versengés szokásos hatásait ismerve gondolnánk. Természetes hajlama szerint kedves és nyílt lehetett.

(...)

Haydon 1786. január 25-én, Plymouth-ban született, hol atyja és nagyatyja is tekintélyes könyvkereskedő volt; s maga Haydon, két iskola után — melyből az utóbbiba már »Virgilt olvasgatva, Homért gyilkolászva« lépett — apja segédjévé kellett szegődjön, mely hivatással, mint hamarosan kiderült, sem ízlése, sem vérmérséklete nem egyezett. »Ekkor kezdődött — mondja — a *szakadatlan szembenállás*, a nyomorúság azon fajtája, mely attól fogva nem hagyott el sosem.« Ez így igaz: de hozzá kell tenni, hogy vérmérséklete szerint egész pályafutása során mindig szembenállást teremtett ott is, ahol egyébként nem lelhetett volna erre. Véletlenül a rajzolásba szeretett. Tán örökölhetett — ha ízlést nem is mondhatunk — valami hajlamot, hisz nagyatyja, ha Northcote-nak hihetünk, holmi gyengécske amatőr mázsolmányokat készített. Egyik tanára s apja két inasa is rajzolgatott, sőt, apja talján könyvkötője is. »Az inasok — mondja — zseninek hitték magukat, csak mert lusták voltak. Egyikük, emlékszem, semmi mást nem csinált, csak rajzolt és festegetett.« Haydon viszonya is hasonló lehetett a rajzoláshoz, mint az inasoké:

»Atyám üzlete elég szépen jövedelmezett: semmi mást nem kellett tennem, mint példáját követni, a függetlenség biztosítva volt, de munkaundorom napról napra nőtt. Korán keltem, a tengerparton vándoroltam fel s alá, későn feküdtem, s *vágyaim felett ábrándoztam*. ... Gyűlöltem a számlákat, főkönyveket &. Gyűlöltem a pult mögött állni, s inzultáltam a vevőket. Gyűlöltem a várost és benne az embereket.«

Egy nap, miután inzultált egy vevőt, kirohant az üzletből, és soha többé nem tért vissza:

»Mit volt mit tenni most? A boltba vissza nem mehettem, atyám is belátta az ilyen óhaj abszurditását. Jóságos, kedves,

³Sir Joshua Reynolds
Dr. Samuel Johnson
egyik legjobb barátja és
klubtársa, a 18. századi
Anglia legelismertebb
festője volt, sok száz
arisztokrata arcképét
festette meg rendelésre
— ezek között akad ke-
vésbé sikerült munka is,
azonban ismerjük pár,
korát egy évszázaddal
meghaladó, finom arc-
képét is, eleven lelkek-
kel, impresszionista mo-
dornban, az 1760-as
években! Ő volt a Királyi
Festőakadémia első
elnöke, említett,
Discourses on art...
című könyvéhez van
szerencsém, ez az újon-
nan alapított akadémián
tartott 15 előadását tar-
talmazza, az 1769. január
2-i megnyitói előadás-
tól 1790. december
10-ig. E könyvet Ruskin
is sokat forgatta, főleg
amikor az oxfordi egye-
temen művészetet kez-
dett oktatni. Az csak ké-
sőbb derült ki, hogy a
képeken általában halló-
tölcserrel ábrázolt Sir
Joshua remek emberis-
merő volt, és tanulságos
elemzéseket írt egyes
kortársai személyiségé-
ről. Hozzá vezetett a né-
metföldről érkezett fiatal
rajzoló, Heinrich Füssli
(a későbbi Henry Fuseli)
első útja is. A mester
azt tanácsolta neki,
kezdjen festeni, a festés
az igazi. A holt kőszob-
rok utáni rajzolás helyett

gondoskodó atya volt. Megbeszéltük eljövendő kilátásaimat, s megkérdezte tőlem, nem gondolom-e, hogy egy ilyen remek üzlet romba dőlése felettébb szomorú dolog lenne? 'Ezen nem se gíthetek. — Miért? — Mert egész bensőm megindul, ha arra gondolok, hogy nagy festő lehetek. — Ki ültette ezt a bogarat a füledbe? — Senki; mindig benne volt. — Majd még megbánod ezt. — Sohasem; inkább belehalok.' Elhívták a barátokat, nagynénikkel tanácskoztak, nagybácsikkal értekeztek, csak ennél maradtam, az üzletet változatlanul megvettem. Elszántságomon a kánpad szenvedései sem változtathattak volna.«''

Lényegében e történet szerepel a *Robinson* lelegején is. De olvassuk tovább Haydon könyvszemlében idézett önéletrajzát:

„Épp ekkoriban olyasmi történt, ami egy józan elmét megszelídített volna, őt azonban csak felbőszítette:

»Szerencsére egy oly betegségbe estem, mely pár hét alatt krónikus szemgyulladásához vezetett. Hat héten át vak voltam, s családom kétségbeesett. Látásomat visszanyertem, de sosem tökéletesen; kaptam egy újabb rohamot — lassan abból is felgyógyultam, de észre kellett vennem, hogy tökéletes látásom odavan, s mindez a művészet iránti égő, mély szenvedéllyel társult. 'Micsoda bolondság! Hogy is gondolhatod, hogy festő lehetsz? Nem látsz — mondták. — Látok eleget — válaszoltam; de látok, vagy nem látok, festő leszek; s ha látás nélkül is nagy leszek, a legelsőnek kell lennem.'«

Ekkor folytatja vallomásait, a zavart elmének és aberrációnak ama stílusában, mely egész életét jellemezte:

»Egy egyszerű lélek számára teljesen természetes lenne azt gondolni, hogy a vakság okvetlen akadályozója egy oly művészet gyakorlásának, melynek látszólag épp a tökéletes látás a lényege; ám 'midőn az istenség mozgást adott nekünk', a legközségesebb elme sem közönségesebbé.«

Mindez számunkra igen különös, mivel festményei előtt állva mindig az az erős benyomásunk volt, hogy csupán a formákhoz van szeme, a színeket azonban egészen másként látja, mint az emberiség többi része. Mikor Londonba érkezvén egy ajánlólevéllel felkereste Northcote-ot, a cinikus öreg

»gunyorosan rám hunyorított, s azt mondta: 'émlékszem az ön átyjára és az ön nagyátyjára is, ő is szókot féstení. — Úgy hallottam, uram. — Egyszer fésztet egy tigríis helyet egy éléfántot, és megkérdezte az átyámat, milyen színű légyén á fül bélséje, és az átyám ázt montá, pirosás, és az ön nagyátyja házámént, és fésztet egy cínóbéerlilá fülét.'«

Nem tudhatjuk, de feltételezzük, hogy ha Haydon örökölte nagyatyja rajzolás iránti vonzalmát, örökölhette színlátását is.

Míg ilyen lelkiállapotban volt, az egyik inastól megvett két gipszöntvényt, a Discobolosról és Apollóról:

pedig az élő modelleket javasolta. A Füssli-Haydon-Blake iskola későbbi történetét ismerve ez előrelátó tanács volt. A Királyi Akadémián évente két tárlatot rendeztek, egyet télen a klasszikus mestereknek, egyet nyáron a kortársak számára.

»Addig bámultam őket, hogy ismét megbetegedett a szemem. Csüggttem rajtuk, álmodoztam róluk, s amint jobban lettem, halálos kábultságban jártam a várost művészeti könyveket keresve.«

E keresés közben lelte meg Reynolds Előadásait,³ és egy kötet anatómiai tanulmányrajzot. Ez megpecsételte végzetét.

»A dolog megvolt. Megírva éreztem végzetem. A szikra, mely évek óta lappangva izzott, most örök tűzben tört ki.

Reynolds könyvével a hónom alatt jöttem le reggelizni, s ezentúl oly energiával nyilvánítottam ki szándékaimat, mely félresöpört minden érvelést.«

Nem akármilyen könyv volt a könyvkereskedő fiának reggeli olvasmánya. Sir Joshua Reynolds e könyv negyedik „diskurzusának” elején a következőt írja (s e tételét a címben írt dátum szerint 1771. december 10-én élő szóval is hirdette):

³Sir Joshua Reynolds, *Discourses on art delivered to the students of the Royal Academy*, London, George Routledge & Sons, [é.n.], Fourth Discourse, *Delivered to the Students of the Royal Academy, on the Distribution of the Prizes*, December 10. 1771., 35.

„Minden művészet értéke és rangja arányban áll az elkészítésébe fektetett szellemi munka mennyiségével vagy az általa kiváltott szellemi öröm fokával. Amennyire e princípiumot érzékelik vagy elhanyagolják, úgy válik hivatásunk szabad művészetté, avagy gépies kereskedelemmé. Egyik ember kezei között a legnagyobb kiterjedését nyerheti, miként a legnemesebb képességeknek kijár; mások kezei között pusztá díszítéssé redukálódik, s a festő számára lakásaink elegáns bútorozásának tartománya marad csupán.”⁴

Nem csoda, hogy egy fiatalembert, akit szülei kereskedőnek szántak, de ő maga festő akart lenni, elvarázsoltak ezek az akkoriban szinte forradalmi szavak.

„»Tekintetemet látva, mely vélhetően inkább valami mániákuséra, semmint értelmes lényére hasonlított, anyám könnyekben tört ki. Apám szenvedélyei is feltörték, s az egész ház egy merő zenebona volt. Aznap mindenki csak azért jött, hogy engem zaklasson, de oly tüzesen vertem vissza őket, hogy végül ott kellett hagyjanak elmélkedéseim között. Otthonom iránti érzelmeim nem csak lankadtak, de elfojtódtak bennem teljesen, csak Londonra gondoltam immár — Sir Joshuára — a rajzolásra — a boncolásra — és a magas művészetre.«

E magas művészetről alkotott ideáinak egyike volt, hogy egy nagy festőnek gyakorlati anatómusnak kell lennie; de hát milyen gyakorlati haszonnal járhat az anatómia olyasvalaki számára, aki még az élő modell külső formáinak lemásolásában sem tett szert semmiféle biztonságra sosem? Mily haszonnal járhatott számára »kívülről tudni a testnek összes izmait? Hány feje van a deltoidnak? Honnan ered? Hová kapcsolódik?« — mikor bőséges bizonyítékaink vannak arra nézvést, hogy még a kar körvonalait is képtelen volt lemásolni, melyet a deltaizom megemel. Ha le tudta volna

⁵Leonardo, Michelangelo és az itáliai reneszánsz sok halhatatlan alakja e sorok írója számára ismeretlenek.

⁶Johann Heinrich Füssli — Byron és Oscar Wilde kedves festője — Zürichben született 1741-ben, Goethe kortársa volt, Goethe munkatársának, a fiziognómus Lavaternek pedig iskolatársa, közeli barátja s később egyik angliai kiadója. Lelkészenek tanult, 1761-ben felvette a szentségeket, de nem gyakorolta hivatását, rajzolni kezdett. Szerette a műtermek il-
latát, egy őse, Mathias tengeri- és csataképeket, édesapja, Johann Caspar pedig portrékat festett. A berlini brit nagykövetségnek meg-
szettek a rajzai, tanácsára Angliába utazott, és Sir Joshua Reynolds biztatására olajjal kezdett festeni. 1770-ben Itáliába utazott, s majd egy évtizedig ott maradt, elbűvölték Michelangelo munkái. 1779 elején tért vissza Angliába, s nevét Henry Fuselire változtatta. Antonio Canova lo-
vag, az Angliában járt híres olasz szobrász — Ferenczy István esz-
ményképe és vágyott mestere — nagyra tar-
totta őt, javasolta; vegyék fel Fuselit az

pontosan másolni ezt a mozgást a modellről, mindent tudott volna a *deltaizom*ról, ami a látható természet ábrázolásához szükséges, mely a festészet tárgya. Senki nem tagadja, hogy az anatómia ismerete képessé tesz egy művészt modelljei látványának jobb megértésére, de nem látjuk be, hogy mindez növelné az utánzásukhoz szükséges erőket. Az öreg Northcote s mások, kikkel társalgott, egyszerűen azt mondták neki, mindennek semmi haszna sincs; s hogy Sir Joshua, mint a legtöbb — ha nem az összes — nagy festő, semmit sem konyított ehhez.⁵ De Haydon hajthatatlan maradt. S a következő, különös példáját adja ez ügyben való megrögzöttségének. Miután Londonba érkezett, atyja halálos ágyához szólították. És már kegyes látogatása másnapjának reggelén — mely alkalom, az ember úgy gondolná, legalább egy időre megszakítja az ilyesfajta tanulmányokat —

»csontokat és izmokat szereztem az ispotály felcserétől, s az egész éj folyamán keményen dolgoztam fölöttük.«

Atyjának beszámolván helyesen mondom nagybátyja, miután londoni lakásának padlóján fekvő, anatómiai ábrákat tanulmányozva találta: »*Ó, ő teljesen bolond — bizonyosan bolond.*«

(...)

Azonnal az Akadémia növendéke lett, a rajz-osztályba iratkozott, hol, mint mondja, »nem tartották túl nagyra«, anatómiai tanulmányokban kifejtett szorgalma és a boncolási gyakorlata ellenére, melyet morbid megszállottsággal továbbra is folytatott. Fuseliben, az igazgatóban, szíves, de elég ártalmas vezetőre talált — mivel Fuseli⁶ művészi fogvatkozásai túlságosan is közel állottak Haydon saját álmodozásaihoz. Midőn harminc-negyven esztendő múltán összerendezte emlékiratait, már megláthatta mestere hibáit, ám akkoriban ezek csak megerősítették saját vélekedéseit.

»Az irodalom, a művészet, a szkepticizmus, a tapintatlanság, a profanitás és a kedvesség groteszk egyvelegének láttam őt. ... A gyöngye szellemeket eltiporta. Szellemességét értelemnek, tapintatlanságát nevelésnek, káromkodásait férfiasságnak, hitlenségét pedig a szellem erejének tartották; de valóban jártas volt az elegáns irodalom terén, és megvolt a képessége a fiatal szellemeket nagyszerű, magasztos célokra ösztönözni. Kijelenttem neki, *sosem festek arcképeket*, a magas művészetnek szentelem magam. 'Tartsd magad ehhez! — mondta Fuseli tüzesen a szemembe nézve. — Úgy lesz, uram.' Bensőségebb kapcsolatban voltunk ettől az órától fogva. Ellenőriznie kellett engem, elmagyarázta, hogy az arcképfestés hasznos művészi gyakorlat, ha akként is kezeljük, de én nem hagytam magam az ezzel megke-
reshető pénzösszeg által a magas művészettől eltántorítani.«

(...)

Az angolok úgy mondják: »szegény, mint egy költő« — a franciák ezt úgy fejezik ki: »*koldus, mint egy festő*«. Mindkettő igaz, de

itáliai Szent Lukács festőcéhbe. Angliába való visszatérése után állította ki *Nightmare* című festményét a Királyi Akadémián 1772-ben, e kép egyik változatáról készült metszet a frankfurti Goethe Múzeumban látható, egy másik változatról készült nyomat pedig Sigmund Freud bécsi dolgozószobájában függött az 1920-as években. Íme, Haydon külföld tanárának utóélete.

úgy gondoljuk, a francia mondás a kifejezőbb. Egy szegény költő egyéb pénzforrást is talál a versfaragás mellett — az írás egyéb műfajait is megpróbálhatja: újságokba, magazinokba is írhat, sőt még irodai írások is lehet — akad szabadideje —, műhelye a fejében van, szerszáma szinte semmibe sem kerül, s élhet akár egy pincetorokban is; de a festészet, amellet, hogy művészet, egyben kézműves mesterség is, mely állandó helyzetet és megfelelő területet igényel, arcképfestés esetén pedig egyenesen csinos környezetet — nyersanyagai valamekkora pénzüsszegbe kerülnek, mely, bármilyen szerény, mégis évekre szóló adósságokat akaszt a szegény művész nyakába; s a hozadék, kudarc esetén, a semminél is kevesebb, teher a tulajdonosnak, inger a behajtóknak — egy festményt nem lehet a szekreterbe elszüllyesztetni, mint egy verset, bár egy verset meg nem lehet árverésen kiállítani.”

1826 előtti festményeinek sorsáról így emlékezett meg a festő:

„»Hol van az ön *Salamonja*, Mr. Haydon? — Egy fűszerboltban lóg. — Hol van *Jeruzsáleme*? — Egy üzlethelyiségben, Holbornban. — Hol van *Lázárja*? — Egy kárpitos műhelyében, a Mount-Streeten. — És az ön *Macbethje*? — A Chancery Lane-en. — *Fáraója*? — Egy padláson, zálogban. — Istenem! És az ön *Keresztrefeszítése*? — Egy szénapadláson. — És *Silenus*? — Eladtam féláron.«

És tíz esztendő múltán:

»Egy művelt francia jött látogatóba képeimet megtekinteni. Nincs itthon egy darab se. — Hol vannak? — *Salamonom* egy ácsműhelyben rothad — *Lázárom* egy konyhában.«

(...)

»Mind a Lord, mind a Lady úgy tűnt, támogatnak, de mint szokásos, nem remekeltem mindennap arcképeket (egyetlen nap sem [*a könyvszemle szerzőjének sanda jegyzete*]), ráadásul Lord Burlington, midőn egy nap távollétemben keresett, meglátta néhány sikeres próbálkozásomat, melyek, szerencsétlenségemre, a festőállványon maradtak, és soha többé nem hallottam róla.«

Ez legalább becsületes bevallása a — lényegi — ténynek, hogy *nem tudott* arcképet festeni. Mindaz, ami ezután következett, merő kiábrándulás volt; s miután Plymouth-ban rájött, hogy nem tud valóság után festeni, Londonban visszatért a fikcióhoz, melyet *históriának* nevezett.

(...)

»1808. okt., kedd — elhatároztam, hogy kitörlöm a főalakomat, s így is tettem: mennyi időt veszteget el az ember fölöslegesen! Most örülök, hogy túlvagyok a dolgon.

Szerda — Samu, az Akadémia egyik portása ült nekem mellém, s most egész főalakomat jobban felvázolhattam.

Péntek — Megrajzoltam hősöm fejét.

Szombat — Egy percnyi habozás nélkül kitöröltem hősöm fejét.

Hétfő — Megfestettem haldokló alakom mellkasát.

Kedd — Haldoklóm mellkasa oly nyomorultul nézett ki, hogy letöröltem az egészet.

November 17. — Hősöm feje elkészült; de látom, hogy ez nem az, amit elterveztem, így holnap kitörölöm az egészet.

Hétfő, 21. — Vártam egy modellre, de hiába. Felszedtem egy nyugat-indiait: remek fej. Megvan a hősöm.«

Miután az előző lapokon elolvastuk beszámolóit a festéshez tett előkészületeiről, abban való előrehaladásáról, mindenkifelett pedig elragadtatásáról, melyet akkor érzett, mikor »ezen isteni műveket tanulmányozta [az Elgin-márványokat], s a *Dentatus* számára az emberi mozgáshoz szükséges összes izmokat kiválasztotta« — meglepetés volt látnunk, mint esett vissza a *modell*választás rég elcsépelte, ám egészséges módjához, bár azon csak mosolyogni tudtunk, hogy római »hősének« modellje az Akadémia portása és egy nyugat-indiai fekete volt; s legmeglepőbb az a mondata volt, melyben megvallotta kétségeit és bizonytalanságait. Miután hőse fejét végképp letörölte, megjegyzi: »*Fejembe vettem, hogy e képnek olyannak kell lennie, mintha a VALA-HA ÉLT LEGNAGYOBB FESTŐ festette volna.*«

A Krisztus bevonulása Jeruzsálembé című festményének alakjai közt pedig feltűnik Haydon több barátja, Wordsworth, William Hazlitt, Keats és Leigh Hunt is. De vissza a könyvszemléhez.

„Csak azt mondhatjuk, már a kiállításon úgy gondoltuk, e festmény [a *Dentatus*] a közönségesség és torzítás abszurd káosza, mely a legkisebb mértékben sem felel meg tárgyának, s most, a róla készült nyomatot kezünkben tartva csak megerősödött e véleményünk, s egyáltalán nem vagyunk meglepve, azt olvasva Haydonnál, hogy mikor két esztendő múlva Lord Mulgrave-hez látogatott főművét (chef d'œuvre) megtekinteni, megtudta,

»képét visszarakták a ládája és az istállóba vitték.«

S az összes többi képen is, már amelyekre egyáltalán pontosan visszaemlékezünk, ugyanazokat a hibákat találjuk, mint a *Dentatuson* — rossz színezést, zavaros rajzolatot, határozatlanságot, különcködést és közönségességet.

(...)

És most e szegény ember mániájának új s még fájdalmasabb fokozatához érkezünk. Mindezen vad és önfejű különbségeknek és vétkes tévelygéseknek ismétlődő példái közepette előbb megriadunk, majd megdöbbenünk az ismétlődő, erőteljes imádságo-

kon — megdöbbenünk, mivel Isten ezen ünnepélyes megszólításai fájoan téves helyen vannak egy ilyen naplóban, s gyakorta oly hangon szólnak, mely éppen ellentéte annak, ami egy valóban kegyes lélekhez illene. Isten megtiltja, hogy leértékeljük az érzést, mely minden körülmények között, de különösen veszedelmünk és szerencsétlenségünk idején lehetővé teszi számunkra, hogy isteni védelemért és támogatásért könyörögjünk; de egy rendezett elme kegyessége titok, önkéntelen, hivalkodástól mentes — nem alkot bonyolult imaformákat, melyeket gondosan naplókba másolnak, majd végrehajtókra hagynak publikálás végett, a hétköznapi élet minden kusza szemete között.”

A szemleíró tehát kioktat egy holtat, hogyan kell méltón imádkozni. Azt is méltatlannak, alantasnak ítéli, hogy *Lázár* című festményének, majd rajzainak kiállításakor a festő a képek sikeréért imádkozik:

„Ó Isten, Te, aki idáig elhoztál, segíts tovább, tedd, hogy a kiállítás alatt semmi ne történjen, ami csökkentheti a sikert, diadalmas siker szakadatlan folyama legyen az a legutolsó pillanatig. (...)

Június 1. — Ó Isten, köszönöm Neked, hogy ezen a napon biztonságban kiállíthattam rajzaimat a Westminster Hallban. Segítsd őket! Nagy nap ez szellemeknek és lelkeknek. Köszönöm Neked, hogy megélhettem e napot...«

(...)

Június 22-én, hétfőn reggel Haydon korán kelt, kísétált, s láthatóan fáradtan, kilenckor tért haza. Ekkor írt. Tízkor műterembe ment, nemsokára látta feleségét, ki öltözködött, mert férje kifejezett kérésére egy brixtoni barátjukhoz indult látogatóba. Forrón átölelte feleségét és visszatért a műterembe. Háromnegyed tizenegy körül felesége és lánya fegyverdörrenést hallottak, de nem sok figyelmet fordítottak rá, azt hitték, a parkban gyakorlatozó katonáktól ered. Mrs. Haydon eltávozott. Úgy egy óra múlva Miss Haydon a műterembe lépett, s ott találta atyját holtan elterülve a festőállvány előtt, melyen befejezetlen képe állt, *Alfréd király és az első brit bíróság*, fehér haja vérben ázott — egy vérrrel szennyezett, félig nyitott borotva hevert mellette — közélében egy kis pisztoly, melyet nemrég elsütöttek — torkán retentő vágás, és golyó ütötte lyuk a koponyáján. Felesége arcképe egy kisebb állványon állt, szemben a nagy festménnyel. Az egyik közeli asztalon nyitott naplója feküdt, órája, imakönyve (a Vízkereszt utáni hatodik vasárnap zsoldáránál felnyitva), feleségének és gyermekének címzett levelek, s a végakarató tartalmazó papír a következő címmel:

»B. R. Haydon utolsó gondolatai, fél tizenegykor: — Ember ne használjon biztos rosszat bizonytalan jóért sosem, bármilyen nagy is a cél. A rossz az Istenség előjoga.«”